

I. ČASNĚ SLOVANSKÉ PAMÁTKY NA POHANSKU A V OKOLÍ

Čtvrt století archeologických výzkumů prováděných katedrou archeologie a muzeologie (dříve katedra prehistorie) filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brně pod vedením prof. dr. F. KALOUSKA a autora na hradisku Pohansku u Břeclavi potvrdilo názor I. L. ČERVINKY (1928, 92), že jde o významný památník z velkomoravského období (KALOUSEK 1961, 1963, 1965, 1971; DOSTÁL 1961, 1964, 1975). Hned od počátku však archeologické práce ukazovaly, že na Pohansku bylo i starší slovanské osídlení. I na nejexponovanějších místech velkomoravské stavební činnosti jako byl velmožský dvorec s kostelem a pohřebišťem se v kulturní vrstvě porůznu objevovaly střepy časně slovanské a starohradištní keramiky a během let se tam odkrylo i několik desítek sídlištních objektů z tohoto období.

Výzkum skupiny časně slovanských a starohradištních objektů v areálu velmožského dvorce byl uskutečněn v letech 1959—1963 a potom se s výjimkou ojedinělých objektů v řezech valem a na severovýchodním předhradí více než deset let na větší uskupení časně slovanských sídlištních objektů nepřišlo. Proto se předvelkomoravské objekty v areálu dvorce označovaly pomocně jako osada I (*obr. 7*), i když bylo jasné, že byla prozkoumána pouze její část a ta že skýtala vzhledem k poškození velkomoravskou zástavbou a zejména pohřebišťem značně zkreslený obraz pokud jde o vzájemný poměr obytných a hospodářských staveb a jam, o celkovou půdorysnou dispozici a o zastoupení jednotlivých časových horizontů v nálezových celcích (DOSTÁL 1975, 131—140). Vyvážený obraz předvelkomoravského osídlení Pohanska nebylo možné na základě těchto nálezů podat, i když jimi bylo v dostatečné míře prokázáno a v základních rysech datováno.

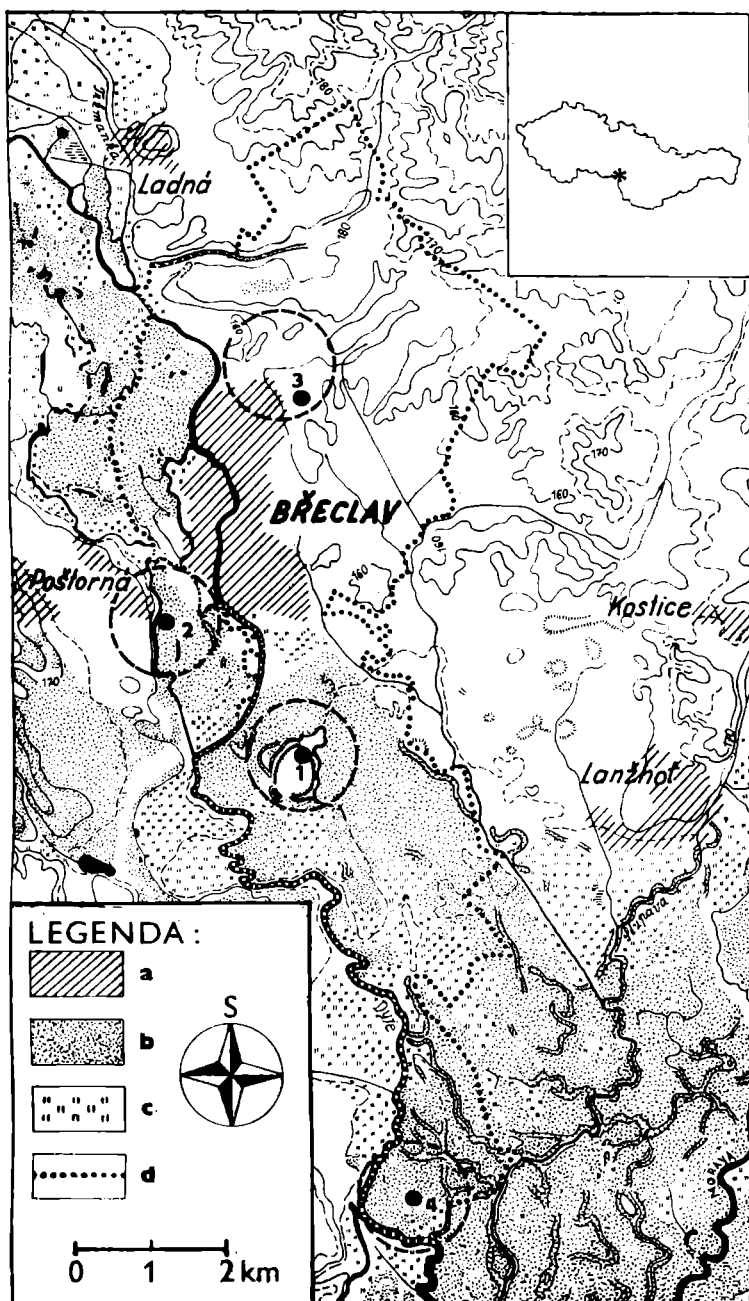
Již v počátečních letech výzkumu se podařilo zachytit časně slovanské žárové pohřebiště (*obr. 3*), a to v jižní části hradiska, asi 300 m jižně od tzv. osady I. V průběhu sezón 1961—1962 a 1967 na něm bylo objeveno 55 žárových hrobů (KALOUSEK 1965, 47; DOSTÁL 1964, 17—18, *obr. 17*; *týž* 1968, 25, *tab. XI: 7—12*; *týž* 1970a, 16—17, *obr. 8—9*; *týž* 1978, 132—135, *obr. 3—4*). V areálu žárového pohřebiště byl prováděn výzkum i v letech 1963, 1966, 1968, 1972, 1973; v těchto sezónách nebyly objeveny žádné žárové hroby, kolem pohřebiště byl však prověřen značný prostor v šíři až několika desítek metrů, kterým byla prokázána jeho uzavřenost v některých směrech (zejména na severovýchodě a jihozápadě). Pohřebiště ovšem mohlo pokračovat ve směru severozápadním a snad i jihovýchodním. Samo pohřebiště nemůže dát přesnější představu o rázu a chronologii časně slovanského osídlení, neboť hroby neobsahovaly lépe datovatelný inventář a též vypovídací schopnost hrobové keramiky je omezená neboť v hrobech nejsou větší keramické soubory, nýbrž jen jednotlivé urny; doprovodná keramika je vzácná a zpravidla značně fragmentární.

Jasnější představu o časně slovanském osídlení Pohanska však skýtá již nyní dosud v úplnosti neprozkoumaná tzv. osada II (*obr. 10*) ležící asi 150 m východně

od tzv. osady I a asi 350 m severovýchodně od žárového pohřebiště. Rozkládá se v severovýchodní části hradiska, v areálu bývalé lesní školky, pod přihrlelou částí valu a k němu se přimykajícím úseku předhradí. První tři objekty z ní byly zachyceny již v letech 1965 a 1966 v řezech valem č. III a XII. Tehdy ovšem ještě nemohly být postiženy celkové souvislosti. Za tehdejšího stavu výzkumu se zdálo, že časně slovanské a starohradištní objekty jsou zcela nepravidelně rozhozeny v různých místech hradiska (DOSTÁL 1968, 25; týž 1970a, 16). Teprve výzkum v lesní školce v roce 1974, který zachytil 16 časně slovanských objektů, řez valem č. XIV/1975 poskytnuvší 11 objektů téhož období a výzkum severovýchodního předhradí z roku 1977 v úseku přiléhajícím k řezům valem s 5 současnými objekty ukázal, že byla objevena výrazná část časně slovanské osady (obr. 10). Byly tam totiž vedle různých jam a obilnic prozkoumány i obytné zemnice, v jejichž inventáři se kromě keramiky vyskytl i další lépe datovatelný materiál. V letech 1975–1978 se podařilo v návaznosti na výsledky výzkumů z let 1968–1969 prokázat, že osada nepokračuje směrem jižním (snad až na malý úsek pod zbytkem zachovaného valu), východním a západním; není však vyloučeno její pokračování směrem severním a severozápadním. Zdálo by se logické, a také to tak bylo původně plánováno, odkrýt nejdříve celou osadu a pak provést její celkové vyhodnocení. Poněvadž však značnou část plochy ve směru předpokládaného pokračování osady překrývá val, jehož výzkum by si vyžádal několika let intenzivní práce, kterou je nutné v nejbližší době zaměřit na výzkum ohroženého areálu Pohanska, jevílo se jako nezbytné výzkum tzv. časně slovanské osady II uzavřít. Vědecké veřejnosti bylo předloženo předběžné vyhodnocení dosavadních výsledků (DOSTÁL 1982), jehož potřeba se ukázala naléhavá, neboť lépe prozkoumaných časně slovanských osad z našeho území je velmi málo. Kromě Března (PLEINEROVÁ 1975), Běchovic (VENCL 1973), Kadaně (BUBENÍK 1972), Mutěnic (KLANICA 1975, týž 1977), Nitranského Hrádku a Siladic (BIALEKOVÁ 1962) šlo vždy jen o povrchové sběry nebo nálezy jednoho nebo několika porušených sídlištních objektů signalizujících pouze přítomnost sídliště, neskýtajících však možnost získání dalších detailnějších informací o něm. Tento charakter má kromě Mutěnic a Příkladu celý katastr moravských časně slovanských osad. Proto má zpracování časně slovanské osady z Pohanska trvalý vědecký význam. Je o to větší, že získaný sídlištní vzorek z Pohanska doplňuje mozaiku časně slovanského osídlení v mikroregionu aluviální nivy dolní Dyje v úseku současného břevlavského katastru, který je souborně zpracován v předkládané publikaci.

Pohansku nejbližší časně slovanské sídliště bylo zjištěno ve Štoglově jámě u Poštorné (NOVOTNÝ 1956). Nacházelo se v nadmořské výšce 157–158 m, na písčitém přesypu asi 500 m dlouhém a chráněném rameny Dyje. Výzkumem tam bylo zachyceno 14 jam, z nichž ve třech byla otevřená ohniště; bezpečně prokazatelné půdorysy obydlí však zjištěny nebyly. Celkem byly nalezeny tři brousky, čtyři přesleny, osmičkovitá železná přezka a četné střepy. Z nich část patřila keramice pražského typu jak zřetelně dokazuje vyobrazený materiál (NOVOTNÝ 1956, obr. 77:4, 7, 9, 10; 78:9), část neuměle zdobené a obtáčené keramice II. stupně (POULÍK 1948, 17; týž 1957, obr. 54:5, 6) a část řadí B. NOVOTNÝ na rozhraní II. a III. Poulíkova keramického stupně. Datování sídliště do 8. století je oprávněné podle uvedeného materiálu jen zčásti; zřejmě tam byly i starší sídlištní fáze nejméně ze 7. století. Pohřebiště k tomuto sídlišti neznáme.

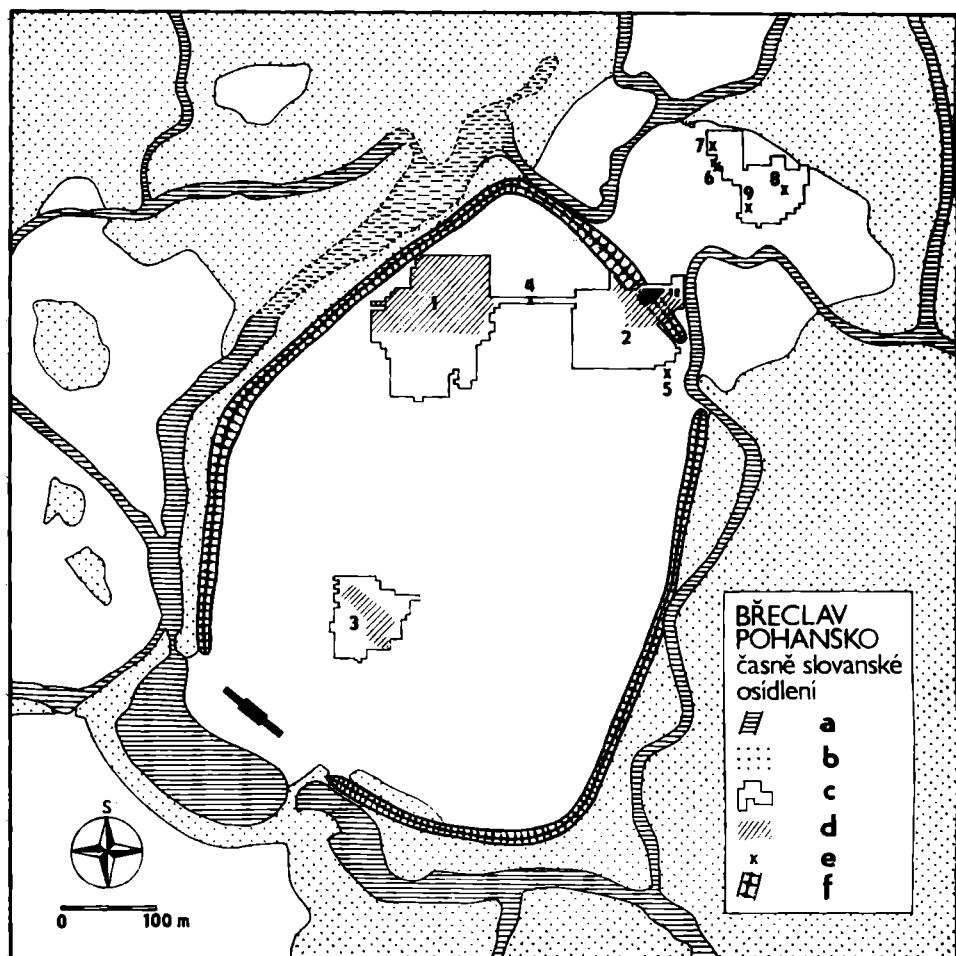
Poloha dalších časně slovanských sídlišť v břevlavském katastru je naopak signa-

Obr. 1. Mapa časně slovanského osídlení břeclavského katastru
 1 – Pohansko; 2 – Štoglova jáma; 3 – Přední čtvrtky; 4 – les Trnava.
 Vysvětlivky k legendě: a – plocha dnešních osad; b – les; c – louky; d – hranice katastru
 Břeclavi. Čárkované kružnice vymezují přibližný hospodářský areál příslušných časně
 slovanských osad. Vpravo nahoře označena poloha naleziště v rámci ČSSR

lizována jen žárovými pohřebišti; můžeme-li soudit ze situace na Pohansku, pak nemohla být od nich vzdálena více než půl kilometru, tedy v rozmezí hospodářského akčního radiu osady.

Jedno z takových sídlišť bylo zřejmě někde v areálu Staré Břeclavi, kde v písečnicku v Předních Čtvrtkách, v nadmořské výšce mezi 150–160 m prozkoumal při záchranné akci v roce 1960–1961 V. PODBORSKÝ 33 žárových hrobů a 6 žárovišť. Datování pohřebišť mezi 5.–8. století (PODBORSKÝ 1961, 78) představuje krajní možné meze. Pravděpodobnější se podle zastoupení nezdobené keramiky, tvarové náplně a charakteru výzdoby zdá, že pohřebišť nepřekračuje rozmezí 6.–7. století. Není vyloučeno, že příslušné časně slovanské sídliště se

Obř. 2. Břeclav-Pohansko. Plán rozmístění časně slovanských nalezišť a nálezů. 1 – tzv. osada I v areálu velkomoravského velmožského dvorce; 2 – tzv. osada II v lesní školce, pod valem a na SV předhradí; 3 – žárové pohřebiště; 4 až 9 – rozptýlené časně slovanské objekty a ojedinělé nálezy. *Vysvětlivky ke značkám:* a – vodní toky; b – les; c – hranice výkopů; d – plochy kompaktně zaplněné časně slovanskými sídlištními objekty nebo žárovými hroby; e – poloha ojedinělých časně slovanských objektů a nálezů; f – val velkomoravského hradiska

nacházelo v trati „Na kopci“, vzdálené asi půl kilometru západně až severozápadně, odkud byly hlášeny slovanské sídlištní nálezy (ČERVINKA 1933, 47).

Další časně slovanskou osadu v údolní nivě Dyje prozrazuje žárové pohřebiště v lese Trnava, v nadmořské výšce asi 153 m, uváděné v literatuře podle listu speciální mapy pod lokalitou Lanžhot. Srovnáme-li však průsečík souřadnic uváděných R. PITTIONIM (1934, 130) s katastrální mapou, ukáže se jasně, že naleziště patří do katastru Břeclavi (DOSTÁL 1968, 25, obr. 9). Z pohřebiště byly zachráněny čtyři nezdobené nádoby již v roce 1922 (PITTIONI 1934, 130—133) a další dvě zdobené nádoby získalo v roce 1936 Moravské muzeum v Brně (SKUTIL 1946, obr. 19). V roce 1947 tam J. POULÍK prozkoumal ještě 16 žárových hrobů (POULÍK 1948/50, 33—35, 153, obr. 15—17, 89—90). Dle převahy zdobených nádob, v některých případech velmi dokonale, se zdá, že těžisko tohoto pohřebiště bude spadat až do 7.—8. století. Stejně datovatelné bude asi i příslušné sídliště, jehož polohu lze předpokládat na blízkých nezaplavovaných hrúdech zmiňovaných J. POULÍKEM (1948/50, 34).

Časně slovanské osídlení břeclavského katastru je nedílnou součástí tehdejšího slovanského osídlení v dolním Podyjí a poblíž soutoku Dyje s Moravou. Jeho podrobné studium může přispět k poznání vzájemných vazeb mezi jednotlivými staroslovanskými osadami a k rekonstrukci vyšších společenských jednotek moravských Slovanů v době po zaujetí země. Zatím jsme však jen na počátku tohoto bádání. Nejdříve bude třeba zjistit polohu příslušných sídlišť a pokud nebudou prozkoumána celá, získat z nich aspoň rozsáhlejší vzorky materiálu, aby je bylo možné přesněji chronologicky zařadit a srovnat navzájem. Pozitivní počátek byl v tomto směru učiněn v katastru obce Přítluk, kde poblíž rozsáhlého žárového pohřebiště (POULÍK 1960, 32—33, 187—189) bylo objeveno 7 chat a další zahloubené objekty (NOVOTNÝ 1960, 74; KOSTELNÍKOVÁ 1970, 39; táž 1971, 21) a v katastru obce Mušova, kde byly zachyceny časně slovanské sídlištní objekty na pěti místech (JELÍNKOVÁ 1980).

